

*Комаринська Юлія Борисівна –
ад'юнкт кафедри криміналістики Київського
національного університету внутрішніх
справ*

Алгоритм отримання криміналістично значимої інформації за допомогою спеціальних знань

*Щодо важливості використання спеціальних знань під час
розслідування убивств, замаскованих під нещасний випадок або
самогубство на залізничному транспорті.*

Ключові слова: залізничний транспорт, убивство, спеціальні знання, нещасний випадок.

Під час розслідування убивств на залізничному транспорті перед слідчим постає питання: "Що сталося: убивство, самогубство, нещасний випадок?". Отримати відповідь на це запитання допомагає використання спеціальних знань під час проведення слідчих дій.

За кількістю залізниць Україна займає одне з перших місць серед країн колишнього СРСР. У світовому ж порівнянні залізничний транспорт України займає четверте місце після США, Росії і Канади [1]. Згідно із "Правилами поведінки громадян на залізничному транспорті" [2], залізниця є зоною підвищеної небезпеки. Саме тому проблема травматизму стоїть гостро, вона виникла з перших днів роботи залізничного транспорту і до сьогодні не втрачає своєї актуальності. Хоча офіційні видання Українських залізниць і стверджують, що статистика лише невинного травматизму зменшується, її дані просто вражають. Щороку на залізницях гине близько 150 осіб. У середньому на одну локомотивну бригаду припадає 2,5 нещасних випадки зі смертельним наслідком [3].

Статистика невинного травматизму, на наш погляд, вимагає від працівників слідчих підрозділів органів внутрішніх справ України більш ретельної перевірки випадків травмувань із смертельними наслідками, з метою розмежування випадків травмувань, самогубств, нещасних випадків від навмисних убивств, які злочинці намагаються приховати. Допомагає слідчому в цьому питанні використання спеціальних знань під час огляду місця події та трупу, при призначенні проведення експертиз та подальшого розслідування кримінальної справи.

Багато вчених криміналістів давали визначення поняттю спеціальні знання, а саме Р.С. Белкін, С.Ф. Бичкова, В.Г. Гончаренко, Г.Г. Зуйков, А.В. Іщенко, Н.І. Клименко, В.Я. Колдін, М.В. Костицький, В.С. Кузьмічов, В.К. Лисиченко, Є.Р. Росинська, М.В. Салтевський, М.Я. Сегай, З.М. Соколовський, В.Ю. Шепітько та багато інших. Враховуючи значення окремих факторів для розслідування кримінальних справ, загальної позиції щодо визначення поняття спеціальних знань немає.

Питання використання спеціальних знань під час розслідування убивств, замаскованих під нещасний випадок або самогубство, на залізничному транспорті серед українських вчених-криміналістів, на наш погляд, розглянуто недостатньо.

Останнім дисертаційним дослідженням з питання методики розслідування убивств на залізничному транспорті займався у 1987 році Циганенко М.І. [4], який теж зазначав про необхідність активізування використання спеціальних знань та науково-технічних засобів при розслідуванні убивств, вчинених на залізничному транспорті.

Спеціальні знання, які можуть використовуватись при розслідуванні злочинів, стосуються різних сфер наукових знань, тому і видів експертиз існує багато, немає потреби перераховувати їх. Слід звернути увагу на експертизи за змістом спеціальних знань, які є основними для отримання необхідної криміналістичної інформації під час розслідування убивств, замаскованих під нещасний випадок або самогубство на залізничному транспорті. Частіше всього при розслідуванні таких убивств назначаються судово-медичні, судово-психіатричні, біологічні, наркологічні, судово-хімічні, криміналістичні експертизи матеріалів, речовин та виробів. Найбільш поширеною є криміналістична експертиза, що включає в себе декілька видів, за допомогою яких можна не лише встановити особу загиблого, а також порядок певних дій, що призвели до злочинного результату, виявити невидимі сліди, що залишаються на місці події, встановити чим, коли та в який спосіб нанесенні ушкодження, групову належність та тотожність виявлених об'єктів тощо.

Як зазначено в Кримінально-процесуальному кодексі України найбільш ефективною формою застосування спеціальних знань є експертиза. Експертиза призначається у випадках, коли для вирішення певних питань при провадженні в справі потрібні наукові, технічні або інші спеціальні знання. Питання, що ставляться експертові, і його висновок по них не можуть виходити за межі спеціальних знань експерта [5, с. 225].

Судова експертиза, як зазначено в постанові Пленуму Верховного суду України від 30 травня 1997 року № 8 “Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах”, є одним із засобів доказування, сприяє всебічному, повному й об'єктивному дослідженню обставин справ, винесенню законних і обґрунтованих судових рішень [6, с. 505].

З метою забезпечення повноти та об'єктивності розслідування убивств на залізничному транспорті, на наш погляд, слід надати визначення залізничної травми та визначити її види.

Так, залізничною травмою називають механічне ушкодження, що наноситься тілу людини частинами рухомого рельсового транспорту. Видами залізничної травми є: 1) удар потягом, що рухається; 2) переїзд колесами; 3) падіння з рухомого потягу; 4) стискання вагонами; 5) травма в середині вагону.

Кожен з видів травмування залізничним транспортом має свої особливі сліди, що залишаються на тілі потерпілого. На наш погляд, такі особливості повинні знати не лише судові експерти, а й слідчі, які виїжджають на місце події, з метою висунування версій щодо події, що відбулася.

Так, удар, як правило, наноситься передньою поверхнею електровозу відразу по всім частинам тулубу (від гомілок до голови), що призводить до поєднаних тяжких ушкоджень. При цьому в ділянці ніг та тазу нерідко виникають характерні “відкидач-ушкодження” від удару нижнього краю і підніжкою відкидача. Ці ушкодження надають можливість з'ясувати напрямок удару та положення тіла в момент травми. При ударі потягом, що рухається з великою швидкістю, тіло зазвичай відкидає далеко в сторону та на рейки не потрапляє.

Найбільш характерні для впливу рельсового транспорту ушкодження з'являються при переїзді колесами. Основний механізм травми при цьому – сильний тиск та розтрощення тканин внаслідок дії колісного гребня (реборди), що розділяє, в результаті чого виникає відділення частин тіла або розділення тіла на частини. Якщо в місці перекочування колеса шкіра не руйнується, то виникає її пошкодження, яке

називається смугою тиску. Ці смуги виникають як від дії поверхні колеса, що котиться, так і від голівки рейки. Вони допомагають встановлювати положення тіла на рейках. Смуги тиску і ділянки обтирання виникають на одягу загиблого. При розділенні тіла зазвичай виникає і пошкодження одягу у вигляді багатьох розривів, смуговидного або повного її руйнування.

Переїзд залізничним транспортом нерідко супроводжується волочінням тіла потерпілого по полотну, іноді довгим, протягом ста метрів і навіть декількох кілометрів. Під час волочіння від ударів об шпали та тертя об баластний шар шляху виникають садни, подряпини та рани, в яких, на шкірі та одягу накопичується багато мастильних речовин та частинок покриття дороги (гравію, піску тощо) [7].

На наш погляд, найбільш точну класифікацію залізничної травми надав Поркшеян О.Х., який провів розмежування на типові та нетипові види залізничної травми, тобто такі, які можуть виникнути за обставин, що не залежать від руху залізничного транспорту. Типові залізничні ушкодження, в свою чергу, слід розділяти на ушкодження, пов'язані із перекочуванням через тіло коліс залізничного транспорту, і ушкодження, не пов'язані із перекочуванням через тіло коліс залізничного транспорту. Як типові, так і нетипові залізничні ушкодження, як правило, є результатом впливу тупих предметів, що діють з величезною силою, або результатом ударів об тупі предмети, головним чином об залізничну колію [8, с. 23].

Але, слід зазначити, що знання видів залізничної травми та особливостей їх слідів, не завжди допомагає слідчому під час огляду місця події зробити припущення стосовно причини смерті.

Практиці відомі випадки, коли жертва, особливо при виштовхуванні потерпілого з рухомого потягу, потрапляє в заглибини, що знаходяться біля залізничного полотна, затоплені водою (кювет, канава для стоку води тощо). В таких випадках при зовнішньому огляді трупу на місці його виявлення буває досить складно, внаслідок “вимочування” тіла, виявити на ньому незначні ушкодження (садни, подряпини), які можуть свідчити про боротьбу постраждалого зі злочинцем. Вони можуть проявитись після “підсихання” трупу. Тому з метою виявлення подібних ушкоджень необхідно оглядати труп повторно, спільно із судово-медичним експертом, якому буде доручено дослідження трупу [9, с. 80].

Слід пам'ятати, що при приховуванні вбивства, маскування його під нещасний випадок або самогубство, залізничні травми на тілі загиблої людини виникають вже після смерті, тому на ушкодженнях залізничним транспортом будуть відсутні ознаки їх нанесення за життя людини.

Враховуючи особливості транспортних ушкоджень та прихований характер злочину, той факт, що вбивця намагається видати нанесені ушкодження за залізничну травму або самогубство, слід чітко встановити внаслідок чого наступила смерть.

На важливість правильної постановки питань перед судовим експертом та надання йому всієї необхідної інформації, під час розслідування убивств на залізничному транспорті, вказував у 1985 році Степанов А.А. Відсутність на момент проведення експертизи необхідної інформації про обставини події та переліку питань, що цікавлять органи розслідування, ускладнюють проведення вичерпного дослідження трупу і породжують прогалини в судово-медичних висновках і, тому, викликає необхідність призначення додаткових, а іноді й повторних експертиз [9, с.75]. А така обставина призводить до витрат часу, і, як наслідок, багато злочинів залишаються не розкритими, винні особи не встановлені.

На наш погляд, слід конкретизувати питання, які постають перед судово-медичним експертом при з'ясуванні причин залізничної травми. Вони будуть такими:

1) чи всі ушкодження, що виявлені на трупі, сталися внаслідок залізничної травми, від дії частин залізничного транспорту? Яка послідовність нанесення ушкоджень?

2) Чи ушкодження характерні лише для залізничної травми?

3) Чи ушкодження утворились внаслідок удару рухомих частин залізничного транспорту? Який удар був первинний, на якій частині тіла, на якій висоті та яка його направленість?

4) Скільки разів тіло було переїхане, в якому напрямку, по яким частинам тіла? Чи є ознаки волочіння тіла по полотну залізниці?

5) В якому положенні, відносно потягу, знаходився потерпілий в момент удару? Яка імовірність утворення ушкоджень окремими частинами локомотива, вагону або їх окремими деталями?

6) Чи немає ознак падіння потерпілого з рухомого складу залізничного транспорту або ушкоджень, що виникають при спробі вскочити в рухомий склад?

7) Чи страждав потерпілий захворюваннями, які могли призвести до нещасного випадку, а саме сліпота, глухота чи є ознаки інвалідності, що ускладнюють пересування людини?

8) Чи всі частини розчленованого трупу надано на дослідження та чи належать вони одному трупу?

9) Яка імовірність утворення всіх ушкоджень в заданих умовах залізничної травми?

10) Яка імовірність нанесення ушкоджень конкретним залізничним транспортом?

11) Чи сліди, виявлені на залізничному транспорті, є слідами крові? Кому ця кров належить людині чи тварині, чоловікові чи жінці, яка її групова специфічність?

12) Чи є виявлені інші сліди, наприклад волосся, людськими, з яких вони частин тіла? Як вони могли опинитися на залізничному транспортному засобі?

Особливі питання необхідно ставити перед експертом у разі виявлення трупу жінки на залізничній дорозі, так як не рідко після згвалтування труп жінки з метою приховування статевого злочину підкладають на рейки. Тому при виявленні трупу жінки слідчий повинен поряд із питаннями загального характеру поставити перед експертом додаткові питання: чи жила потерпіла статевим життям; яка давність ушкодження дівочої пліви; чи мала потерпіла незадовго до смерті статеві зносини [9, с. 82]? Також питання повинні передбачати особливості, необхідні для кваліфікації злочину за статтями 152–156 Кримінального кодексу України, тобто чи згвалтування було скоєне групою осіб, чи мало місце задоволення статевої пристрасті неприродним способом, чи постраждала або постраждалий досягли статевої зрілості тощо.

Як ми вже зазначали, використання спеціальних знань не обмежується лише використанням знань з галузі судової медицини. Значення під час розслідування умисних вбивств, замаскованих під нещасний випадок або самогубство на залізничному транспорті, мають знання в галузі судової психіатрії.

Використання психіатричних знань необхідне для правильної кваліфікації злочину, визначення психічного стану обвинуваченого чи підозрюваного, свідка або очевидця, висування та перевірки обґрунтованих слідчих версій, підвищення ефективності тактики проведення слідчих та оперативно-розшукових дій і методичних рекомендацій, встановлення конкретних причин та умов, що сприяли вчиненню даного злочину. Вивчення психологічних якостей, мотивів поведінки потерпілого, його психічного стану в період, що передував смерті, дозволяє спеціалісту-психологу передбачити або спростувати наявність такої конфліктної ситуації, яка б була здатна навести на думку про самогубство.

Також тактика проведення допиту потерпілого, свідків, підозрюваних, обвинувачених значною мірою визначається вмінням зрозуміти та оцінити багато психологічних якостей та стан осіб, яких допитують [10].

У більшості випадків витонченість способів приховування вбивств вимагає призначення проведення незвичайних для даного виду злочинів експертиз. Так, може виникнути необхідність у проведенні судово-хімічної експертизи, судової інженерно-транспортної, судово-біологічної, судової експертизи з техніки безпеки праці та ін.

Під час проведення судово-хімічної експертизи, крім залишків отрути, органів людини, різних плям (крім крові), повинні досліджуватися частки металу, скла, ґрунту, шматочки штукатурки, крейди, цегли, знайдені на місці виявлення трупа, на його одязі, на знаряддях злочину, на одязі підозрюваного. Дрібні частки – речові докази, що необхідно дослідити, часто відіграють вирішальну роль у розкритті замаскованих убивств. Названа експертиза дозволяє визначити наявність чи відсутність у досліджуваних об'єктах хімічних речовин, їхній склад [11, с. 125].

При залізничній травмі на відкритих частинах тіла та одягу потерпілого, як правило, залишаються сліди мастильних речовин, антисептиків. У даному випадку призначається судово-хімічна експертиза. Слідчому допоможе вірно вирішити питання про характер події, що відбулася, встановлення експертом відсутності на тілі трупу та його одязі слідів даних речовин [12, с. 45].

Так, у випадку інсценування самогубства на залізничному транспорті злочинці спочатку приводять потерпілого у безпорадний стан, за допомогою хімічних та наркотичних речовин, алкоголю тощо, а потім безпритомного покладають на рейки, розраховуючи, що машиніст потягу не побачить людини на своєму шляху і переїде її. В свою чергу, виявлення таких ознак дає слідчому можливість висувати версію про інсценування самогубства або нещасного випадку.

Не менше значення при розслідуванні вбивств, прихованих інсценуванням, має експертиза слідів і речових доказів. При дослідженні тих слідів і речових доказів, які не є об'єктами судово-медичної експертизи, призначається криміналістична експертиза (трасологічна, балістична, дактилоскопічна, почеркознавча та ін.) [11, с. 129].

Допомогу в розкритті злочину і встановленні вбивці може надати судово-біологічна експертиза, за допомогою якої встановлюється групова належність крові, що виявлена на одязі або взутті обвинуваченого і потерпілого, статева належність при дослідженні слини на недопалках, виявлених та вилучених з місця події [12, с. 64].

Не менше значення слід приділяти й такому специфічному виду дослідження, як біологічній експертизі. Відмінна особливість методик, що застосовуються сьогодні експертами-біологами, міститься в тому, що вони направлені на вивчення таких об'єктів рослинного та тваринного походження, які в силу їх розмірів або умов існування не піддаються визначенню (виду, роду, родини) за допомогою класичних методів ботаніки і зоології, що потребують для встановлення таксономічної категорії подібних об'єктів усієї сукупності їх анатомо-морфологічних ознак. В орбіту кримінального процесу при розслідуванні убивств, зґвалтувань, дорожньо-транспортних пригод, підпалів, отруєнь частіше потрапляють лише подрібнені частинки листів або оболонки, що покривають зерна, тирса і сколки деревини, частинки кори або обвуглені залишки дерев'яних предметів, одиничні волосся тварин, їх кісткові останки або частинки пір'я птахів, пластинки луски риб тощо [13, с. 54].

Підсумовуючи, слід зазначити, що від якості, оперативності, кваліфікації, своєчасності та головне правильної організації проведення судової експертизи трупу та речових доказів, правильного обрання предмета дослідження, конкретної

постановки питань перед експертом залежить ефективність розкриття та розслідування злочину. Висновок експерта має значення не лише для успішного та швидкого розкриття убивства, але й для вірної кваліфікації злочину (вбивство, нещасний випадок або самогубство).

Список використаних джерел

1. Державна адміністрація залізничного транспорту України. “Укрзалізниця” сьогодні. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <<http://www.uz.gov.ua/?m=all.structure.today&lng=uk>>.
2. Постанова Кабінету Міністрів України від 10 листопада 1995 року № 903 “Про Правила поведінки громадян на залізничному транспорті”. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <<http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=903-95-%EF>>.
3. Перетин залізничних об’єктів і житлової інфраструктури створює основну загрозу безпеці громадян. “Укрзалізниця” сьогодні. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.uz.gov.ua/index.php?f=Doc.View&p=news_3718.0.news>.
4. Цыганенко М.И. Организационно-тактические аспекты раскрытия убийств, совершаемых на железнодорожном транспорте: автореф. дисс.... канд. юрид. наук: 12.00.09 “Оперативно-розыскная деятельность”. Киевская высшая школа МВД СССР им. Ф.Э. Держинского. – К., 1987. – 22 с.
5. Кримінально-процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / 3-є видання, перероблене та доповнене / За заг. ред. В.Т. Маляренка, В.Г. Гончаренка — К.: Юрисконсульт, КНТ, 2006. – 889 с.
6. Руководство по расследованию преступлений: Науч.–практ. пособие / А.В. Гриненко, Т.В. Каткова, Г.К. Кожевников и др. – Харьков: Консым, 2001. – 608 с.
7. Информационный портал для врачей и студентов-медиков – 4Medic.ru [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <<http://www.4medic.ru/page-id-483.html>>.
8. Поркшеян О.Х. Судебно-медицинская экспертиза при железнодорожных происшествиях / Овагим Христофорович Поркшеян. – М.: Медицина, 1965. – 150 с.
9. Степанов А.А. Использование возможностей судебно-медицинской экспертизы при расследовании убийств, совершенных на железных дорогах. // Актуальные проблемы раскрытия преступлений. – 1985. – С. 73–87.
10. Использование специальных познаний при расследовании преступлений: Учебное пособие / Сорокотягин И.Н., Глазырин Ф.В., Евдокимов Н.С. и др.; отв. ред. Ф.В. Глазырин – Свердловск: Ур. ГУ, 1978. – 13 с.
11. Семенов В.В. Методика розслідування вбивств, прихованих інсценуванням: дис... канд. юрид. наук: 12.00.09. – Харків, 2004. – 198 с.
12. Банцер Е.В. Теория и практика расследования дел о насильственной смерти на железнодорожном транспорте: Учебное пособие. – Минск: Академия МВД Респ. Беларусь, 2004. – 75 с.
13. Сегай М.Я. Современные возможности судебных экспертиз в свете достижений науки и техники. – К.: РИО МВД УССР, 1987. – 72 с.

Относительно важности использования специальных знаний во время расследования убийств, замаскированных под несчастный случай или самоубийство на железнодорожном транспорте.

About the importance of using the special knowledge during the investigation of murders, disguised under an accident or suicide on a railway transport.

Стаття надійшла до редакції журналу 17 червня 2009 року.